

*Віталій
Терлецький*

НІМЕЦЬКА ФІЛОСОФСЬКА ПЕРІОДИКА

Мабуть, не потребує особливого обґрунтування теза, що німецька філософія являє собою самостійну, оригінальну і континуальну філософську традицію, яка налічує не одну сотню років і в лоні якої зродилося чимало мислителів зі світовим ім'ям. Здається, так само достатньо відомо, що самобутність цієї традиції значною мірою конституїрована специфікою німецької мови та її присутньо філософським опрацюванням, без чого годі збагнути не лише дух, а й іноді навіть літеру філософування німців (класичний приклад — *das Dasein*). Однак уже менш загальновідомо, що Г.В. Ляйбніц та І. Кант, Ф.В.Й. Шеллінг і Г.В.Ф. Гегель, Е. Гусерль і М. Гайдегер, Г.Фреге і Р. Карнап, Д. Генрих і К.О. Апель — якщо згадати лише окремих достатньо знаних репрезентантів цієї традиції — оприлюднили деякі зі своїх програмових текстів уперше саме в періодичних виданнях: починаючи від «*Acta eruditorum*» та «*Berlinische Monatschrift*» аж до «*Kant-Studien*» та «*Archiv für Begriffsgeschichte*». Можна без перебільшення стверджувати, що наявність різноманітних періодичних філософських (ширше гуманітарних) видань у Німеччині в різні часи і щораз своєрідно не лише уможливлювала інтелектуальне поле для дискурсу та дискусії, а й постійно становила живильний ґрунт для розвою цієї традиції. Хоча багато видань вже давно перестали існувати, інші проіснували нетривалий час, все ж на сьогодні у німецькомовному просторі постійно публікують низку фахової філософської періодики, яка не тільки відбиває поточний стан досліджень на ниві філософії, а й презентує певний модус існування філософського знання, що вартий уваги і, можливо, засвоєння.

© В. ТЕРЛЕЦЬКИЙ,
2017

Якщо спробувати бодай попередньо класифікувати філософські періодичні видання в сучасній Німеччині (надалі йтиметься переважно про них), то є змога виокремити кілька базових типів: 1) загальнофілософські, 2) дисциплінарні, 3) міждисциплінарні, 4) присвячені окремим філософам, 5) історико-філософські, 6) видання, що друкують рецензії й огляди, 7) бібліографічні. Звісно, така класифікація досить умовна стосовно певного філософського видання, що може поєднувати кілька зазначених типів, але вона вагома, оскільки кожен тип видання являє собою не лише відповідний літературний жанр (науковий трактат, дискусійний матеріал, довільний есей або критичну рецензію), а й певну, закладену в момент заснування, своєрідну ідею даного видання.

Звісно, далеко не всі видання є «успішними» в тому сенсі, що мають добірну автуру, широку читацьку аудиторію, великі наклади та, відповідно, достатнє фінансове забезпечення. Поряд з іншим не останню роль відіграють й такі чинники, як регіональний фактор, близькість до відомих наукових та освітніх осередків, гнучкість редакційної політики тощо. Але за інформаційної доби, коли кожне видання має свій сайт і, як правило, публікує водночас друківану й електронну версії часопису, а також завдяки передплаті видань з боку бібліотек німецьких ВНЗ та провідних бібліотек світу, більшість навіть вузькофахових часописів мають достатньо ресурсів для самозабезпечення.

Ще один примітний момент: значну частину філософської періодики в Німеччині публікують знані у світі видавництва, що друкують також інші види наукової продукції (книжки, монографії, підручники, довідники тощо). Наприклад, концерн «Вальтер де Гройтер» (Walter de Gruyter), заснований іще 1749 року, видає такі всесвітньовідомі видання, як «Kant-Studien» та «Archiv für Geschichte der Philosophie». Спеціалізоване на виданні філософської літератури видавництво «Майнер» (Meiner) також публікує низку журналів: «Archiv für Begriffsgeschichte» і «Zeitschrift für Ästhetik und Allgemeine Kunstwissenschaft». Не становить винятку і добре відоме у світі завдяки повному зібранню творів М. Гайдегера видавництво «Клостерман» (Klostermann), яке опікується такими виданнями, як «Zeitschrift für philosophische Forschung» і «Philosophia Naturalis». Така, зрештою, природна взаємодія у виданні періодики й іншої наукової літератури тільки сприяє рівню якості продукції, доповнює різні види видань у просуванні на ринку, отже, може бути плідною і для вітчизняних видавців.

До першої категорії загальнофілософських часописів належить низка видань, що мають досить високий авторитет і добре відомі не лише в Німеччині, а й далеко поза її межами: «Allgemeine Zeitschrift für Philosophie» (1976)*, «Deutsche Zeitschrift für Philosophie» (1953), «Dialectica» (Швейцарія) (1947), «Erkenntnis. An International Journal for Analytical Philosophy» (1930–1939,

* Тут і далі цифра в дужках при назві часопису позначає рік його заснування.

1975), «*Zeitschrift für philosophische Forschung*» (1945). Якщо «*Dialectica*» та «*Erkenntnis*» прямо визнають свою належність до аналітичної традиції філософії, то решта часописів намагаються уникати якогось «шкільного» звуження й у своїй редакційній політиці обстоюють принципи міжкультурного діалогу та комунікації між різними традиціями філософування. Поряд із звичними науковими статтями, дискусійними матеріалами та рецензіями на нові публікації, деякі з видань друкують також огляди різноманітних подій «філософського життя» (конгресів, симпозіумів), вперше оприлюднюють матеріали з філософських архівів. Примітною є тенденція планувати і видавати «тематичні числа», що присвячені не лише класичним постатям (Платон) або проблемам (метафізична тематика), а й гостро дискусійним питанням сьогодення (застосовна етика, міграція). Не можна не згадати й того факту, що деякі з опублікованих в цих часописах статті згодом стали або класичними, наприклад, стаття Р. Карнапа «Подолання метафізики завдяки логічному аналізу мови» (*Erkenntnis*, 1931), або істотно вплинули на перебіг актуальних свого часу дискусій, наприклад, стаття Г.М. Баумгартнера та О. Гюфе «Щодо функції філософії в науці та суспільстві» (*Zeitschrift für philosophische Forschung*, 1976).

Широкий спектр дисциплінарної структури філософського знання відбивається у низці спеціалізованих філософських журналів Німеччини. Етику репрезентує «*Zeitschrift für Didaktik der Philosophie und Ethik*» (1979) — часопис, за своєю концепцією зорієнтований на практичні потреби вчителів етики й дидактики. Метафізика у душі сучасної аналітичної філософії всебічно тематизується на сторінках часопису «*Metaphysica*» (1999). Філософія науки представлена згаданим вище часописом «*Erkenntnis*», а також «*Zeitschrift für allgemeine Wissenschaftstheorie / Journal for General Philosophy of Science*» (1970), який віддає перевагу проблематиці співвідношення та взаємодії природничонаукових і гуманітарних наук, хоч і друкує при цьому матеріали майже з усіх сфер філософського знання. Філософії культури спеціально присвячений «*Zeitschrift für Kulturphilosophie*» (2007), в якому порушуються різноманітні проблеми культурології; кожен номер цього журналу тематично окреслений: йдеться або про певну персоналію (Гегель, Касирер), або про релевантну для дисципліни проблему (критика культури, техніка, натуралізація). Тематика соціальної філософії та філософії права представлена в авторитетному «*Archiv für Rechts- und Sozialphilosophie*» (1907), де друкуються розвідки з усього спектру означених дисциплін, причому їхня спрямованість може бути як історичною, так і систематичною, вони заторкують як класичні теми, так і сучасні інтерпретації. У виданні «*Jahrbuch für Religionsphilosophie*» (2001) переважно йдеться про філософське осмислення релігії в її історичному розвитку; але поряд із традиційними релігієзнавчими постановками питання вагому роль тут відіграє феноменологічний аналіз релігійної свідомості. Різноманітні проблеми естетики та філософії мистецтва порушуються на сторінках «*Zeitschrift für Ästhetik*

und Allgemeine Kunstwissenschaft» (1906), який давно здобув славу реномова-ного видання у цій сфері.

Більшість із вказаних видань публікують матеріали не лише німецькою, а й англійською мовами, деякі з них віддають перевагу останній, інші до-пускають можливість публікацій французькою, італійською й іспанською мовами, що, вочевидь, розширює коло потенційних авторів і сприяє між-народній співпраці. У своїй редакційній політиці всі ці видання додержу-ються принципу попереднього анонімного рецензування поданих матеріа-лів, тобто є peer-reviewed journals. Переважна більшість видань індексуються в різноманітних наукометричних базах. Майже всі ці видання мають свої веб-сторінки, завдяки чому можна ознайомитися зі змістом окремих номе-рів і дізнатися про вимоги до оформлення статей. Все це, власне, має чин-ність стосовно не лише дисциплінарно класифікованих видань, а й інших типів періодики.

Утім, через певні історичні обставини, зумовлені не останньою чергою специфікою німецької філософської традиції, особливе місце в періодичних виданнях Німеччини посідають часописи, присвячені окремим філософам. Власне, позначення таких видань досить звичні: або «студії», або «щоріч-ник». На сьогоднішній день існує близько десятка таких видань. «*Hegel-Studien*» (1961) — офіційний орган Гегелівської комісії Німецького дослідницького товариства, що публікує оригінальні статті (німецькою, англійською і фран-цузькою мовами), які присвячені різним аспектам творчості Гегеля, її перед-історії та подальшого розвитку. Крім традиційного жанрового поділу на «трактати» і «критичні/дискусійні матеріали», тут наявний постійно оновлю-ваний розділ «бібліографія», і кожен охочий може долучити певну публіка-цію, написавши електронного листа на адресу редактора видання. Не зайво нагадати, що серед авторів «*Hegel-Studien*» свого часу були Е. Блох, М. Гай-дегер, Г.-Г. Гадамер, К. Льовіт, Г. Гаймзьот, О. Пьогелер, Д. Генрих, Р. Брен-дом, Дж. Саліс та інші досить відомі філософи чи дослідники ХХ—ХХІ ст.

Періодичне видання «*Fichte-Studien*» (1990), що публікується під опікою Міжнародного товариства Йогана Готліба Фіхте, виходить двічі на рік і дру-кує матеріали німецькою, англійською та французькими мовами. Як натя-кає вже сама назва, головна мета цього видання полягає у сприянні «науко-вого дослідження творчості Й.Г. Фіхте». Тут теж помітне бажання публіку-вати тематичні збірки, але при цьому друкують і окремі статті, і рецензії, і огляди різних міжнародних наукових заходів, присвячених філософові. Попри нетривалу історію існування видання, можна без перебільшення стверджувати, що воно є на сьогодні одним із провідних часописів у світі, що регулярно публікує матеріали з багатогранної історії німецького ідеалізму.

Одним із найпопулярніших сучасних періодичних видань є «*Nietzsche-Studien*» (1972), що зумовлено, певно, впливом творчості й самої постаті Ф. Ніцше на всю сучасну культуру. Часопис позиціонує себе як «міждисци-плінарне» видання, навіть як «глобальне дослідження» різних сфер доробку

німецького мислителя — від літератури й філософії аж до його політичних поглядів. Звісно, головну увагу в ньому приділяють історичному контекстові й текстуальному аналізу творчої спадщини Ф. Ніцше, але й суміжна або дотична проблематика також трапляється на його сторінках.

У Німеччині на сьогодні існує ціла низка видань, що презентують наукові доробки фахівців стосовно певного філософа чи навіть започаткованого ним способу філософування. У цьому контексті варто згадати такі достатньо відомі спеціалістам видання: «*Studia Leibnitiana*» (1969), «*Heidegger-Studies*», (1985), «*Cassirer-Studies*» (2008), «*Wittgenstein-Studien*» (2010), «*Schelling-Studien*» (2013). Всі вони друкують матеріали відповідної тематики німецькою, англійською і (деякі) французькою мовами і є провідними у своїй царині. Однак з-поміж них один часопис заслуговує на особливу згадку — це «*Kant-Studien*» (1896), що є друкованим органом Кантівського товариства і щороку публікує чотири числа.

Як і більшість аналогічних видань, «*Kant-Studien*» присвячений передусім дослідженню філософії І. Канта, її історичних витоків, систематичних вузлових питань та впливу на подальший розвиток філософської думки. Тут публікують різнопланові статті, дискусійні та критичні матеріали, а також досить велику кількість рецензій різного обсягу і формату на різномовну літературу, чийм предметом постає Кантова філософія. Щороку часопис видає і розлогу бібліографію кантівської літератури різними мовами. Виняткове місце цього періодичного видання зумовлене кількома чинниками: по-перше, непересічним значенням філософії І. Канта для німецької культури загалом; по-друге, досить солідним віком видання, що не лише має вже свою традицію, а й певною мірою закарбувало дослідницьку традицію в німецькій філософії ХХ ст.; по-третє, своєрідною функцією, яку виконувало це видання у філософському житті впродовж певних періодів часу. «*Kant-Studien*» поставав відкритою платформою, де жваво дискутувалися і обговорювалися питання, що так чи так були пов'язані не лише з Кантовою філософією, а й узагалі з філософією в Німеччині, особливо в кризові часи після двох світових війн, та й у міжвоєнний період. Авторами цього часопису були знані дослідники творчості Канта, починаючи від неокантіанців і аж до сучасних фахівців з різних країн світу. Серед його дописувачів ми натрапляємо на імена М. Бубера, Е. Гусерля, О. Фінка, Н. Гартмана, Е. Касирера, Е. Ротгакера, Г. Плеснера, Г. Кельзена, Г.-Г. Гадамера, П. Рикьора. Воно й не дивно, адже на цьому майданчику точилися дискусії про феноменологію й екзистенціалізм, філософію життя і прагматизм, нову онтологію й позитивізм, теорію відносності й гуманізм. А проте тут залишалось місце і для оригінальних розвідок на ниві класичної грецької філософії, від досократиків до Платона й Аристотеля, причому деякі з них, зокрема, тексти Г. Патцига і Г.Й. Кремера, вже стали classical papers. Як видається, є достатньо підстав уважати «*Kant-Studien*» одним із провідних періодичних видань у Німеччині впродовж багатьох десятиліть. Утім, останнім часом ситуація дещо змінилася.

Простежується стала тенденція до якомога чіткішої спеціалізації більшості публікацій часопису, внаслідок чого він знову стає вузько профільним виданням з кантознавства, але вже у глобальному масштабі. Крім того, дедалі більше матеріалів оприлюднюються англійською мовою, іноді трапляються числа суто англломовні, що, звісно, відбиває світову тенденцію, але навряд чи йде на користь дослідженню творчості німецькомовного філософа, котрий істотно визначив специфіку філософської традиції Німеччини.

Добре відомо те значення, яке має історія філософії для традиції німецького філософування, що, звісно, відображено також у періодиці. Більшість із вищезгаданих часописів уміщують матеріали, що їх можна кваліфікувати як історикофілософські, особливо ті, що присвячені окремим персоналіям або є загально-філософськими. З-поміж спеціальних історикофілософських журналів насамперед потрібно згадати одне з найстаріших періодичних видань у сучасній Німеччині «*Archiv für Geschichte der Philosophie*» (1888–1933, 1960), що друкує статті німецькою, англійською та французькими мовами, присвячені широкому спектрові історії західноєвропейської думки від античності до сьогодення. Як і більшість видань, у ньому є рубрики, що призначені для дискусійних матеріалів і рецензій на новітні публікації. Як раніше, так і зараз часопис висуває високі вимоги до матеріалів, що передбачають «історичну точність» і належну аргументацію у викладі теми, причому не останню роль відіграє і прозорість викладу. Специфічною ознакою видання є академічна строгість у трактуванні певного предмета розвідки. В різний час авторами цього часопису були Е. Целер, Г. Дильс, П. Наторп, Ш. Адан, П. Танері, К. Гергардт, В. Вундт, К. Гебгардт, Ж. Валь, Ж. Вюлеміль, Дж. Барнс, Ч. Кан, М. Нусбаум, К. Емерикс та багато інших. Своїми публікаціями з різноманітної тематики «*Archiv für Geschichte der Philosophie*» сформував певний канон для історико-філософських досліджень, і такий своєрідний досвід є вельми повчальним для інших традицій і культур.

«*Archiv für Begriffsgeschichte*» (1955), що був заснований Е. Ротгакером, позиціонує себе як «міждисциплінарний орган для будь-якого дослідження історії понять». Це видання є, власне, міждисциплінарним, але оскільки в ньому постійно роблять наголос на «історії понять», під певним кутом зору воно є валідним для типу історико-філософської періодики. Продовжуючи традицію «Словника філософських понять» Р. Айслера і певним чином готуючи матеріал для фундаментального «Історичного словника філософії» за редакцією Й. Ритера у тринадцяти томах (1971–2007), «*Archiv für Begriffsgeschichte*» все ж зберігає свою автономність як щорічне періодичне видання, маючи у своєму складі лише два розділи: наукові статті та бібліографію літератури з історії понять. Вагомо, що матеріали друкують лише німецькою мовою з англійськими abstract'ами. Видання присвячене з'ясуванню історії понять як філософії, так і науки, з огляду на європейську та неєвропейські традиції. Крім того, увагу тут приділяють висвітленню ролі понять у міфологічному мисленні та в релігійній свідомості, аналізують багатство

метафорики, порушують проблеми перекладу понять, а також питання теорії методу історії понять. Слід відзначити, що деякі з надрукованих тут розвідок істотно розширюють традиційну «історичну семантику», відображену у відповідних словниках, тож це видання виявляється неодмінним для тих, хто детально досліджує певне поняття чи термін. Свого часу в ньому було надруковано чимало ґрунтовних розвідок, зокрема: В. Кранца про космос (1958), К.О. Апеля про «Ідею мови» (1963), Н. Гінске про історичні витоки Кантової трансцендентальної філософії (1968). Як видається, таке видання було б вкрай корисним і для української історії філософії, позаяк воно дало б змогу спеціально вивчати українські поняття і терміни як окремий предмет аналізу.

Серед міждисциплінарних видань, друканих у Німеччині, є чимало періодики, що тематично пов'язана з філософією. Якщо, наприклад, часопис «*Merkur*» (1947) друкує матеріали з різних актуальних тем гуманітаристики, культури та науки, однак за жанром всі ці матеріали есеїстичні, то часопис «*Theologie und Philosophie*» (1926), покликаний сприяти дослідженню теології й філософії в систематичному й історичному аспектах, витриманий у традиційному академічному стилі. Не бракує міждисциплінарної періодики з етики й філософії релігії, природничих наук та філософії, соціальної теорії та біоетики. Втім, на особливу увагу заслуговують такі видання, які не є міждисциплінарними у прямому сенсі слова, але за певних умов їх можна розцінювати як такі суміжні видання. Коли, наприклад, ідеться про дослідження історії античної філософії, то крім фахових журналів істотне значення мають публікації у таких періодичних виданнях, як «*Philologus*» (1846), «*Hermes*» (1866), «*Phronesis*» (1955), які формально хоч і належать до царини класичної філології, але публікують також статті з тематики історії стародавньої філософії та її окремих проблем. Аналогічна ситуація і з дослідженням середньовічної філософії або навіть німецької класичної філософії, оскільки філософські публікації можуть бути надруковані у фахових історичних або літературно-критичних виданнях.

Однак це вже стосується питання бібліографії, що постає необхідною складовою будь-якого наукового дослідження. Незважаючи на те, що багато періодичних філософських видань містять бібліографічний розділ, спеціально темі філософської бібліографії присвячено видання «*Information Philosophie*» (<http://www.information-philosophie.de>). В ньому можна знайти ледь не найповнішу на сьогодні бібліографію філософської літератури, що поширюється на основні європейські мови, хоча словник упорядкований на ґрунті німецької. Істотна перевага цього видання полягає в тому, що бібліографічні дані постійно доповнюються.

Питання філософської бібліографії також заторкують періодичні видання, що друкують огляди та рецензії на різноманітні публікації філософської й гуманітарної літератури. «*Philosophischer Literaturanzeiger*» (1948), що був задуманий як «реферативний орган для нових видань філософії та всіх її

суміжних галузей», щоквартально публікує, як правило, невеликі за розміром, проте змістовні й інформативні рецензії. Засноване Г.-Г. Гадамером і Г. Куном в 1953 р. видання «*Philosophische Rundschau*» теж є часописом із переважно реферативною функцією. Однак поряд із традиційними рецензіями нових видань тут досить цікаво і повчально поєднані загальні огляди певних дослідницьких сфер та міждисциплінарних зв'язків між ними. Здебільшого авторами рецензій виступають фахівці з певної проблематики, рецензують одразу кілька тематично пов'язаних праць (інколи аж до десяти), і сама рецензія відображає певний стан дослідження у відповідній сфері. Опубліковані в цьому виданні матеріали вирізняються принаймні двома примітними особливостями. По-перше, майже всі рецензії (особливо давнішого часу) пронизує дух здорової критичності, у певних випадках прямо вказано на прогалини, недоліки або ж помилки рецензованих творів, мірою можливості продемонстровано альтернативні способи тлумачення або пояснення. По-друге, автори рецензій, як знані спеціалісти у своїй царині, розглядають праці в істотно розширеному горизонті, притягуючи до уваги або міждисциплінарні зв'язки, або історичний контекст, або докладно реконструюючи аргументацію рецензованого автора. Читач таких рецензій має справу зі справді серйозною і ґрунтовною розвідкою з певної проблематики, а не суто з узвичаєним жанром рецензій. Як видається, практикований у «*Philosophische Rundschau*» спосіб презентації нових публікацій вартий опанування з боку вітчизняної періодики, де цей жанр поки залишається на маргінесі.

Якщо вдатися до висновків із запропонованого огляду німецької філософської періодики, то доцільно підкреслити таке: 1) всі видання є фаховими і друкують лише такі матеріали, які відповідають певному рівню науковості; 2) як правило, ці видання публікують статті не лише німецькою мовою, а й англійською, інколи іншими мовами ЄС; 3) автором видань може стати кожен, хто здатен виконати висунуті вимоги, які чітко сформульовані у правилах до оформлення матеріалів; 4) головним критерієм вимог є якість і оригінальність поданих до друку матеріалів; 5) у всіх виданнях запроваджено попереднє анонімне рецензування матеріалів, на підставі чого їх приймають або відхиляють; 6) жодне з видань не друкує матеріали коштом авторів. Видається, останній пункт особливо нагальний і для української фахової періодики, і для української наукової спільноти загалом.

Терлецький, Віталій — кандидат філософських наук, завідувач відділу філософії та геополітики Науково-дослідного інституту українознавства.
